

Piť, či nepiť?
Hodnotenie témy alkoholu vo vybranej súčasnej literatúre

PATRÍCIA MOLNÁROVÁ

Privátna bádatel'ka

To drink or not to drink? Evaluation of the topic of alcohol in selected contemporary literature

Abstract: The issue of alcohol is extremely broad and has been appearing more frequently as a topic in non-fiction literature in recent years. The aim of this text is to examine the chosen topic through three selected titles – A Brief History of Drunkenness, In Praise of Alcohol, and Alcohol as a Cultural and Historical Phenomenon. Although these are different genres (popular historical literature by Slovak and foreign authors and a collective monography by the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences), they have one thing in common. They view alcohol as a phenomenon that has accompanied humans throughout history. They do not interpret it primarily as a problem. On the contrary, they emphasize its origins, where it came from, and its use in the past. The use of alcohol has often been positive throughout history – in medicine, cosmetics, food, and everyday life. Problems associated with excessive consumption appeared later. My intention is to evaluate selected publications in a broader context – scientific, historical, cultural, and linguistic.

Keywords: alcohol, history, society, book review.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2025.28.02.92-109>

„Alkohol nie je priateľom človeka,“ konštatujú v záverečných vetách editori publikácie *Človek a alkohol*.¹ A majú pravdu. Položme si však otázku: Vzdali sme sa niekedy pôžitku len preto, že nám škodí? Úprimnú odpoveď ponechám ctenému čitateľovi, ale faktom je, že sa to nerobí ľahko. Náš život je vo svojej podstate značne represívny, plný zákazov, príkazov a obmedzení. Objavuje sa otázka, či si život užívame, alebo ho len prežívame kl'učkujúc medzi nimi? Východisko mnohí nachádzajú v alkohole – pohárik po náročnom dni, oslava s kolegami, posedenie s priateľmi, rodinné stretnutie. Život človeka zvyčajne alkoholom začína (prípitok pri narodení dieťaťa) aj končí (prípitok na kare). Je to téma, ktorá prenikla aj do vedeckého diskurzu, čo môžeme pozorovať na pestrej palete dostupnej odbornej i popularizačnej literatúry v (nielen) uplynulých rokoch.

Už na prelome storočí sa na Slovensku uskutočnili dve tematicky

---

¹ KVAPILÍK, Josef – SVOBODOVÁ, Alena (Eds.): *Človek a alkohol*. Praha : Avicenum, 1985, s. 236.

orientované konferencie „Dedinská krčma v období feudalizmu a kapitalizmu“ (1989) a „Nápoje v minulosti Slovenska“ (1999). Z oboch vyšli publikované materiály či už v podobe časopiseckých príspevkov,² alebo kolektívnej monografie.³ Zo susedného Poľska je v našom priestore dostupná monografia *Produkcja wódki i sprawa pijaństwa w królestwie Polskim 1815 – 1863*.⁴ Kultúrne dejiny alkoholu v novoveku spracovali v nedávnom období výskumníci z angloamerického prostredia v kolektívnej monografii *Alcohol in the early modern world : a cultural history*.⁵ Okrem vyššie zmienovaných, skôr vedeckých publikácií, ponúka knižný trh aj popularizačné tituly. Možno spomenúť napríklad *Dejiny písané vodkou*⁶ či *Pijácka čítanka*.⁷ Humornejší náhľad je v zbierke anekdot *Humor v kráľovstí démona alkoholu*⁸ a nájde sa aj autobiografický pohľad na tému z pera Jacka Londona *Démon alkohol*.⁹ V posledných rokoch sa záujem o danú problematiku premietol do monotematických čísel vedeckých aj populárno-náučných historických časopisov. V roku 2023 publikoval *Historický časopis* výber príspevkov z konferencie „Alkohol ako kultúrno-historický fenomén“.¹⁰ Nájdeme tu štyri obsiahlejšie štúdie a tri príspevky v rubrike Rozhlady v slovenskom aj anglickom jazyku.¹¹ Výstupom tohto vedeckého podujatia bola aj kolektívna monografia obsahujúca ďalšie príspevky zúčastnených výskumníkov (viď. recenzovaný text nižšie). V snahe priblížiť problematiku alkoholu v historickom kontexte širšej, nielen odbornej verejnosti, publikovali príspevky na túto tému v *Historickej revue*. Júnové číslo v roku 2025 prinieslo mnoho zaujímavých článkov venovaných problematike alkoholu i alkoholizmu na Slovensku (detský alkoholizmus, masová konzumácia v 19. storočí, alkohol ako leitmotív vo výtvarnom umení

---

² CHORVÁTHOVÁ, Lubica: Konferencia „Dedinská krčma v období feudalizmu a kapitalizmu“. In: *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 1989, roč. 37, č. 3, s. 417-418.

³ BAĎURÍK, Jozef – KÓNYA, Peter – PEKNÍK, Radovan: *Nápoje v minulosti a prítomnosti Slovenska*. Bratislava : Lana, 2001. 205 s.

⁴ ROZENOWA, Halina: *Produkcja wódki i sprawa pijaństwa w królestwie Polskim 1815 – 1863*. Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1961. 294 s.

⁵ TLUSTY, B. Ann: *Alcohol in the early modern world : a cultural history*. London; New York; Oxford; New Delhi; Sydney : Bloomsbury Academic, 2021. 209 p.

⁶ SCHRAD, Mark Lawrence: *Dejiny písané vodkou. Alkohol, autokracia a tajné dejiny Ruska*. Bratislava : Premedia, 2017. 480 s.

⁷ KOPÁČ, Radim – ŠOFAR, Jakub: *Pijácka čítanka. Alkohol a jeho konzumace slovom i obrazem*. Praha : Slovart, 2018. 248 s.

⁸ BUDINSKÝ, Václav: *Humor v kráľovstí démona alkoholu, aneb, Anekdoty alkoholické a opičké*. Praha : Petrklíč, 1992. 63 s.

⁹ LONDON, Jack: *Démon alkohol. Alkoholické memoáry*. Praha : Fortuna Libri, 2023. 256 s.

¹⁰ Konferencia sa uskutočnila 13. – 14. júna 2023. Odznelo na nej 23 referátov od autorov zo stredoeurópskeho prostredia so zameraním na obdobie antiky až novoveku.

¹¹ Materiály v plnej verzii sú dostupné online na stránke *Historického časopisu* (roč. 71, 2023, č. 4): <https://www.historickyacasopis.sk/index.php?id=hc42023> [cit. dňa 9. 1. 2026].

a mnohé iné).¹²

Tento príspevok sa sústreďuje na predstavenie a zhodnotenie troch vybraných titulov z najsúčasnejšej knižnej produkcie na Slovensku, ktoré boli publikované v uplynulých rokoch. Sú to *Stručné dejiny opitosti* (M. Forsyth, 2022), *Chvála alkoholu. Alkohol v histórii, kultúre a každodennom živote človeka* (V. Marko, 2025) a *Alkohol ako kultúrno-historický fenomén* (P. Bystrický, 2025). Žánrovo ide o populárno-náučné, odborné i vedecké diela. Spoločným motívom a dôvodom výberu bola ich jednotná téma, na ktorú sa všetky tri publikácie dívajú z trochu iného uhla pohľadu (skôr historická a sociokultúrna interpretácia než lekárska či chemická analýza s dôrazom na nebezpečenstvá a prevenciu). K zvoleným dielam bolo prístupné recenzistickým štýlom s cieľom prezentovať, zhodnotiť a čiastočne porovnať predkladané spektrum informácií s dôrazom na potenciálneho čitateľa. Nie je zámerom príspevku do hĺbky analyzovať výber informácií jednotlivých autorov, ale skôr priblížiť spôsob interpretácie, výber jednotlivých informácií a eventuálny prínos do slovenského alkoholového diskurzu a knižného trhu. Vzhľadom na zvolenú tematickú oblasť vybraných publikácií je súčasťou príspevku krátky kontextuálny sociokultúrny náhľad na problematiku alkoholu obohatený o niekoľko ďalších (možno inšpiratívnych) zdrojov a odkazov nielen v odbornej, ale tiež literárnej, lingvistickej, umeleckej a spoločenskej oblasti.

Chápanie alkoholu v sociokultúrnom kontexte

Slovo alkohol¹³ má korene v arabskom jazyku (al-kuhl), odkiaľ preniklo do európskeho prostredia. Jeho dnešný význam intoxikačnej ingrediencie v silných nápojoch je zaznamenaný v roku 1753 a odvodzuje sa z latinského výrazu alcohol vini, teda vínna esencia.¹⁴ Základná lexikálna

¹² Bližšie pozri *Historická revue*, 2025, roč. XXXVI., č. 6. Téma čísla „Pijanstvo naše slovenské. Stručné dejiny pitia alkoholu.“

¹³ Úplný základ tohto termínu je potrebné hľadať v oblasti prírodných vied. Z chemického hľadiska sú alkoholy chápané ako deriváty uhlíkovodíkov obsahujúce hydroxylovú skupinu -OH. Najbežnejším príkladom je etanol vyjadrený vzorcom C₂H₅OH. Alkohol prirodzene vzniká kvasením cukru, v prírode sa vyskytuje v ovocí či obilí a jeho konzumácia ovplyvňuje látkovú premenu a centrálnu nervovú sústavu. Z pohľadu farmakológie má psychotropné účinky, hoci etanol patrí k najslabším dostupným psychotropným látkam. V dôsledku prevažne utlmujúcich účinkov patrí medzi hypnosedatíva s krátkym až stredným pôsobením. Ovplyvňuje intelekt, náladu, stupeň agresivity, spánok, senzoriku aj motoriku, metabolizmus, krvný systém aj hormonálnu sústavu. O alkoholizme ako chorobe spôsobenej nadmerným užívaním alkoholu po prvý raz písali B. Rush (1784) a M. Huss (1849). Viac pozri: KVAPILÍK – SVOBODOVÁ, Človek a alkohol, s. 13-18, príp. KOLIBÁŠ, Eduard – NOVOTNÝ, Vladimír: *Alkohol, drogy, závislosti*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 66 – 67.

¹⁴ Bližšie informácie pozri podľa hesla: Alkohol. In: Etymologický slovník. Dostupné online: <https://www.etymologicky-slovník.sk/a/> [cit. dňa 2. 10. 2025]. Porovnaj: Alcohol. In: Ety-

definícia¹⁵ v zmysle bezfarebnej kvapaliny charakteristickej vône a štipľavej chuti či suroviny na výrobu liehových nápojov je doplnená aj o pridané sekundárne významy, ale rovnako tak prenikla do oblasti frazeológie, slangu, hovorového jazyka a nárečia.¹⁶

Sociológ Martin Bútora v štúdiu *Živá voda alebo alkohol v jazyku a jazyk v alkohole*¹⁷ upozorňuje, že slovné zvraty spojené s prostredím, témou a užívateľmi alkoholu sú natoľko rozšírené, že boli zozbierané do samostatných slovníkov.¹⁸ Bútora vyberá niekoľko príkladov výrazov označujúcich stav opitosti: nadral sa, nachmelil sa, opitý ako čírk/ako sud/ako sysel'/ako čajka/ako smrek/ako motyka, otreštil sa, otrútil sa, dorichtovať sa, scápať sa, zmontovať sa a mnohé iné. Neobchádza ani pomenovania opitého človeka: tradičné korhel', ochlasta či ožran, ale aj niektoré kurióznejšie, napríklad chlipko, slopoš alebo prepiduša. Samozrejme, okrem hovorových výrazov, ktoré sú skutočne rozmanité, je tu aj druhá stránka, a to lexika používaná odborníkmi z rôznych vedných oblastí. Tá pomenúva človeka „v stave zmeneného vedomia pod vplyvom alkoholu“ lexikálnymi výrazmi alkoholik, toxikoman, abuzér, etylik, ebrieta a pod. V neposlednom rade sa v Bútorovej štúdiu stretne s osobitnými pomenovaniami pálenky, napríklad trúnok, hriate či hriatô, lavórovica, samohonka, besnica alebo dokonca smradľavica. Tému neobišla ani autorská dvojica L+S v príspevku *Dialóg o pití a abstinentoch*.¹⁹ Humorne i satiricky dokumentovali vzťah Slovákov k alkoholu v období

---

monline. Online etymology dictionary. Dostupné online: <https://www.etymonline.com/search?q=alcohol> [cit. dňa 2. 10. 2025].

¹⁵ Heslo: Alkohol. In: Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006. Dostupné online: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=alkohol&s=exact&c=m5a4&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=beronlak&d=nounlb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=onom&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#> [cit. dňa 2. 10. 2025].

¹⁶ Na základe prieskumu autorky napríklad: byť pod obraz boží, mať pod čapicou, mať nakúpené, byť nasosaný/nadratý, hrknúť si, mať načítané, piť ako dúfa, piť ako Dán, mať v hlave, dať si aj do druhej nohy, udrelo mu z ruky do hlavy, byť spoločensky unavený, opitý ako delo, dopiť sa do nemoty a pod. Ak zaužívaná fráza *vojsi a neublíži* v praxi nefungovala, následky sa mohli prejaviť v lexikálnych podobách typu chodíš ako vetrík či bozkávaš chodník.

¹⁷ BÚTORA, Martin: *Živá voda alebo alkohol v jazyku a jazyk v alkohole*. In: *Príbehy 20. storočia. Alkohol ako fenomén*. 2025, č. 2, s. 30-37.

¹⁸ Pozri napríklad: KELLER, Mark et al.: *A Dictionary of Words about Alcohol*. Michigan : Publications Division, Rutgers Center of Alcohol Studies, 1968. 236 p.; TUWIM, Julian: *Polski Słownik Pijacki i Antologja Bachiczna*. Warszawa : Wydawnictwo Oskar, 1991. 343 s. Prípadne v slovenskom jazyku a zo slovenského prostredia: ZÁTURECKÝ, Peter Adolf: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovja*. Bratislava : Tatran, 1974. 756 s.; PISARČÍKOVÁ, Mária – MICHALUS, Štefan: *Malý synonymický slovník*. Bratislava : SPN, 1990 (6. vydanie). 252 s.

¹⁹ LASICA, Milan – SATINSKÝ, Július: *Ktosi je za dverami. To najlepšie z legendárneho televízneho kabaretu*. Bratislava : Media RTVS, s.r.o., 2021, s. 67-71.

socializmu, hoci, samozrejme, nemožno to chápať ako zovšeobecnenie celého národa.²⁰

V priestore literárneho umenia nájdeme motívy alkoholu u G. Apollinaira (básnická zbierka *Alkoholy*, 1913) či F. Hečka (*Červené víno*, 1989). Viac či menej zastúpené sú i v dielach Bukowského, Crichtona, Vadkerti-Gavorníkovej, Hrabala, Kerouaca, Salingera a ďalších klasikov aj súčasných literárnych priekopníkov. Krátke literárne zhrnutie ponúka Daniel Hevier v príspevku pre časopis *.týždeň*. Okrem vína a piva približuje absint, ktorý bol nielen témou rovnomennej knihy Phila Bakera (2005), ale aj nápojom mnohých spisovateľov a iných umelcov od Verlaina po Picassa.²¹

Alkohol ako súčasť kultúrneho kódu a tradície prenikol taktiež do kinematografie. Vysokoškolský pedagóg a filmový recenzent Juraj Kovalčík vyberá z bohatej slovenskej filmotéky niekoľko príkladov. Sú to filmy, ktoré sa témou alkoholu a alkoholizmu zaoberajú explicitne aj implicitne. K tým prvým možno zaradiť snímky *Eva Nová* (2015), *Úsmevy smutných mužov* (2018) alebo *Zápisník alkoholičky* (2024). Do druhej kategórie radí *Kapitána Dabača* (1959), *Červené víno* (1976), *Slávnosť v botanickej záhrade* (1969), *Kosenie jastrabej lúky* (1981) a, samozrejme, neodmysliteľnú *Tisícročnú včelu* (1983) Juraja Jakubiska.²² V uplynulom roku 2025 sa na filmové plátno dostal slovenský remake Rudolfa Biermana *Pod parou*. Pôvodné spracovanie témy s teóriou o chýbajúcom 0,5 promile alkoholu v krvi vyšlo už skôr v dánskej produkcii pod názvom *Chľast* (orig. Druk, 2020). Snímka bola ocenená Oskarom v kategórii najlepší cudzojazyčný film. Jej hĺbka spočíva v dokonalej symbióze, s akou režisér i herci stvárnili pozitíva, negatíva, výhody aj riziká a v neposlednom rade vždy prítomné nebezpečenstvo, ktoré alkohol v ľudskom živote predstavuje. V súvislosti s témou alkoholu v umeleckom prostredí J. Kovalčík sumarizuje: „Alkohol a alkoholizmus je v našej kinematografii [a nielen tam, pozn. autora] normalizovaný aj démonizovaný, mýtizovaný a zľahčovaný, je zdrojom komiky aj tragiky, symbolom úpadku aj súčasťou fatalistického národného údely. Iba zriedkakedy býva zobrazovaný realisticky ako individuálny a zároveň spoločenský problém, ktorý

²⁰ Pozri napríklad: ŠŤASTNÁ, Barbora: Po prvú fľašu sa išlo o desiatej dopoludnia. Socializmus presiaknutý alkoholom. In: *Príbehy 20. storočia. Alkohol ako fenomén*. 2025, č. 2, s. 38.

²¹ HEVIER, Daniel: Alkoholy literatúry. In: *.týždeň*, 5. júl 2008. Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/casopis/2786/alkoholy-literatury/> [cit. dňa 4.11.2025]. Iný pohľad zachytávajúci túto tému, ale aj úplne iný, nový a inovatívny autorský štýl predstavuje kniha *Rozbitý pohár* od Alaina Mabanckou, ktorá vyšla vo vydavateľstve Absynt (2018). Viac o ňom pozri: JURIŠOVÁ, Alexandra: Fragmenty dôstojnosti (ne)nájdete na dne pohára. In: *Príbehy 20. storočia. Alkohol ako fenomén*. 2025, č. 2, s. 44-47.

²² KOVALČÍK, Juraj: Čo v alkohole hľadajú naše filmy. In: *Príbehy 20. storočia. Alkohol ako fenomén*. 2025, č. 2, s. 48-52.

na oboch úrovniach môže mať aj pozitívne riešenia.“²³

Napriek všetkým negatívnym prejavom alkoholu v ľudskom živote, resp. v spoločnosti mu nemožno uprieť, že ľudstvo sprevádza neustále, a to nie iba v zlom. V nasledujúcej časti predkladám esejisticko-hodnotiaci náhľad na tri vybrané publikácie vyhradzujúc si istý stupeň autorskej subjektivity. K jednotlivým knižným novinkám zo súčasnej produkcie nášho domáceho i prekladového trhu si dovoľujem pristúpiť z pozície čitateľa a dlhoročného knižného recenzenta. Mojm úmyslom je predstrieť pozítiva i negátiva všetkých troch titulov vo vzťahu k výberu a spracovaniu témy sumarizujúc zistenia, dojmy a odporúčania v závere. Čo nám teda knižný trh za uplynulé roky ponúkol v téme alkoholu a jeho postavenia v histórii a spoločnosti?

FORSYTH, Mark: *Stručné dejiny opitosti*. Bratislava : Mamaš, 2022. 228 s. ISBN 978-80-8268-000-6. (Preklad: Ivana Krekáňová)

V roku 2022 vyšla vo vydavateľstve Mamaš kniha britského spisovateľa a publicistu Marka Forsytha. Hoci predtým sa pohyboval skôr v anglickej lingvistickej sfére (vid' jeho diela *The Elements of Eloquence*, *The Etymologicon*, *The Horologicon*), tentokrát zameral pozornosť na dejiny alkoholu od počiatku ľudskej spoločnosti až do modernej doby. Svoje široké pole pôsobnosti zhrnul v podtitule vyjadrujúcom hlavnú funkciu, ktorú si ľudia s alkoholom spájali a spájajú dodnes: Ako sa ľudstvo veselilo od doby kamennej po súčasnosť. Anotácia na stránke kníhkupectva Martinus láka niekoľkými otázkami, ktoré si dovoľím prevziať: Čo ľudia pili? Koľko pili? A prečo? Odpovede nájdeme, keď sa začítame. Myslím, že v rámci problematiky alkoholu ako spoločenského fenoménu je vhodné začať práve touto publikáciou. Vzhľadom na jej chronologické usporiadanie a jednoduchý, ľahký i humorný štýl uvedie čitateľa do témy a sprevádza ho jednotlivými historickými obdobiami. Kniha je rozčlenená do osemnástich kapitol, v ktorých autor predstavuje vznik alkoholu, jeho rôzne typy a podoby, využitie a v neposlednom rade aj spôsoby, akými formoval spoločnosť či už pozitívne, alebo negatívne. Reflektuje jeho vplyv na politiku, náboženstvo, jednotlivcov aj celé sociálne skupiny.

V úvodnej kapitole Evolúcia sa zameriava na praveké počiatky konzumácie alkoholu, prečo ľudia vôbec začali piť, odkiaľ vzali prvé alkoholické nápoje (v tej dobe alkoholom chápeme pivo a víno) a akú funkciu plnili v prvých rituáloch ľudskej spoločnosti. Neskôr v staroveku zohrával alkohol významnú úlohu nielen ako nápoj, ale aj v zmysle sociokultúrneho fenoménu. Vystúpil za hranice spoločenských a náboženských obradov a stal sa súčasťou každodenného života všetkých vrstiev od pannovníkov po farmárov na poliach. Alkohol sa už vtedy stal prostriedkom

---

²³ KOVALČÍK, Čo v alkohole hľadajú naše filmy, s. 52.

na utužovanie vzájomných vzťahov a postupne prispel k vytvoreniu prvých kultúrnych tradícií. V starovekom Egypte či Mezopotámii ho považovali za dar bohov a jeho konzumácia bola prepojená s mocou a bohatstvom. Egypťania preferujúci z alkoholických nápojov najmä víno verili, že pochádza od bohyně Hathor a malo preto významné postavenie pri jej oslavách. Používalo sa tiež ako platidlo pre robotníkov. Na druhej strane v Mezopotámii dominovalo viac pivo, hoci jeho funkcie boli podobné – preniklo do rituálov, stalo sa obetinou pre bohov a panovníci často organizovali veľkolepé hostiny, kde bolo pitie prejavom ich moci a vplyvu. Samostatnú pozornosť venuje autor postaveniu alkoholu v dvoch najväčších európskych starovekých civilizáciách – gréckej (kap. Grécke sympózium) a rímskej (kap. Rímske konvivium). V oboch prípadoch sú to krajiny, kde tradícia pitia alkoholu, predovšetkým dobrého vína, pretrvala v kultúre dodnes.

V ďalších kapitolách putujeme do obdobia stredoveku, ale ešte predtým sa objavuje nový, silný, kultúrne aj spoločensko-politicky formatívny prúd s dosahom na všetky aspekty života – kresťanstvo. V novovznikajúcom náboženstve mal alkohol rovnako významné postavenie ako u jeho pohanských predchodcov. Každý, kto navštevuje bohoslužby, resp. má aspoň základné povedomie o kresťanskom náboženstve vie, že víno je jeho neoddeliteľnou súčasťou. Zasluguje si preto samostatný priestor, ktorý mu Mark Forsyth poskytol v kapitole Biblia (podrobnejšie pozri ďalej časť *Chvála alkoholu*).

V stredoveku sa Európa po rozpade starých štruktúr Rímskej ríše ocitla v chaose, v tzv. dobe temna²⁴. Voda, tá samozrejmosť rímskeho života privádzaná do miest sústavou cisárskych akvaduktov z okolitých hôr, sa stala vzácnosťou. Väčšina zásob bola kontaminovaná, znečistená a bola skôr zdrojom nákaz a chorôb ako zdrojom života. Mestské populácie sú v stredoveku pravidelne zmiatané epidémiami. Ich pôvodcom sú zvyčajne zlé hygienické podmienky spojené s nevyhovujúcou stravou či infikovanou pitnou vodou. Ako uvádza autor (s. 102), jej úlohu v každodennom živote tak na seba prebral alkohol (v oblasti obývaných barbarskými kmeňmi po rozpade Rímskej ríše rozumej primárne pivo), ktorý bol, paradoxne, bezpečnejší a menej zdraviu škodlivý. Zároveň sa v tomto období vyvinuli nové pitné rituály a opíjanie sa stalo spôsobom, ako uniknúť šedej realite, upevňovať súdržnosť komunity a zvládať neľahké životné podmienky.

Súčasťou témy o stredoveku je kapitola Stredoveká krčma zameraná

---

²⁴ Označenie „doba temna“, napriek istému klišéovitému chápaniu zo strany historickej obce, používam v súčinnosti s autorom publikácie, ktorý takto označil kapitolu venovanú obdobiu stredoveku (s. 97).

na jej spoločenský a kultúrny význam. Možno povedať, že je to istý fenomén v oblasti alkoholu, ktorý pretrval. Nerozlišujeme aj dnes medzi slovami *krčma*, *bar* či jednoducho *podnik*? Predsa len to znie inak (a pravdepodobne si niečo iné predstavíme), keď sa povie, že bol v krčme alebo v bare. A čo na to odborný diskurz? Podľa lexikografov²⁵ je pomenovanie krčma vo svojej podstate expresívne, hovorové slovo. Je to jednoduché pohostinské zariadenie so zameraním na podávanie alkoholických nápojov. Podľa *Historického slovníka* ide o miestnosť alebo budovu, kde sa predávajú a pijú liehovité nápoje. Krčma je dnes prirodzene spätá najmä s tvrdým alkoholom a popíjaním v priebehu celého dňa, kým bar chápeme ako nočný zábavný podnik. Obraz krčmy pôsobí prevažne negatívne, čoho príklady by sme našli hojne zastúpené v umeleckej literatúre. Príkladom je kultúrny stereotyp židovského krčmára – typizovanej zápornej postavy v slovenskej literatúry 19. a 20. storočia. Nájdeme ho v *Neveste hól'* Františka Švantnera (1946) aj v *Krčmárskom kráľovi* Martina Rázusa (1937).²⁶

Mark Forsyth pracuje s obrazom krčmy skôr, ako vznikol tento negatívny stereotyp pretavený aj do jazykovej podoby (povedať o niekom, že sedí ako v krčme alebo vymetá krčmy rozhodne nie je pochvalou). V dvanástej kapitole rozdeľuje tri základné typy existujúce v stredoveku: a) hostinec v zmysle hotel poskytujúci ubytovanie, cenovo sa nachádzajúci na vyššej úrovni a určený najmä zámožnejšej klientele; b) taverna, teda miesto, kde sa predávalo víno, čo by sme v dnešnej terminológii prirvnali ku koktejlovému baru; keďže kvalitné víno bolo drahé, aj taverny navštevovali skôr bohatší obyvatelia a c) pivárne, ktoré boli rozšírené a dostupné všade. Práve krčma, resp. piváreň sa postupne stala centrom spoločenského diania komunity – miestom, kde sa stretávali sediaci aj obchodníci, kde sa uzatvárali obchody, preberali najnovšie udalosti a popri tom všetkom sa, samozrejme, popíjalo. Krčma bola miestom oddychu po práci, ale aj miestom, kde sa formovala kultúra, kolektívna identita a tradície. V tejto súvislosti je nutné poznamenať, že autor pri spracovávaní kapitoly vychádza najmä z obrazu anglickej stredovekej krčmy, a teda jeho konštatácie možno aplikovať primárne na toto prostredie. Forsyth nezabúda pripomenúť dobové pravidlá správania sa, špecifiká

---

²⁵ Heslo: Krčma. In: Slovník súčasného slovenského jazyka. Dostupné online: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=kr%C4%8Dma&s=exact&c=i01f&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssi&d=berno-lak&d=noun&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=onom&d=pskr&d=pskcs&d=psken#> [cit. dňa 22. 10. 2025].

²⁶ Bližšie k téme demonizácie postavy krčmára v spojení s problematikou antisemitizmu v literatúre pozri: SZABÓ, Miloslav: Krčmár, upír, parazit. Premeny obrazu Žida v tvorbe Františka Švantnera zo štyridsiatych rokov 20. storočia. In: *Slovenská literatúra*, roč. 67, č. 4, 2020, s. 331-344.

podávaných nápojov a humorne poukazuje aj na paralely so súčasnými modernými pohostinstvami. Netreba však zabúdať, že okrem krčmy mali v stredoveku významné postavenie v oblasti pitia a najmä prípravy a distribúcie alkoholu aj iné inštitúcie – kláštory.

Než sa čitateľ ocitne v modernej dobe odbočuje Mark Forsyth v niekoľkých kapitolách aj k menej známemu prostrediu a zoznamuje nás s alkoholom a zvykmi iných kultúr, napríklad v Číne (kap. Pitie v starovekej Číne), na Blízkom východe (kap. Pitie na Blízkom východe), v strednej Amerike (kap. Aztékovia), v Austrálii (kap. Austrália) a v severských oblastiach Európy (kap. Vikinský²⁷ sumbl). Špecifickú pozornosť si zaslúži pitie v novovznikajúcich Spojených štátoch amerických. Kým mnohí si v tejto súvislosti predstavia typický kovbojský salón v drevenom westernovom mestečku a k tomu atmosféru kovbojskej prestrelky s indiánskymi kmeňmi v pozadí, Forsyth uvádza veci na pravú mieru v kapitole Salón na divokom západe. Za hranicami nám známej strednej a západnej Európy skúma autor funkciu alkoholu, ktorý sa v koloniálnej ére stal súčasťou medzinárodného obchodu a často sa ocitol v komunitách, ktoré ho dovtedy nepoznali (čo pre nich malo zvyčajne fatálne následky).

Kým v starších historických obdobiach boli najčastejšími druhmi alkoholických nápojov pivo, víno, prípadne medovina, neskôr sa objavujú silnejšie destiláty. Prvé zmienky o nich autor časovo zaraďuje približne do 15. storočia v Anglicku, resp. Škótsku (s. 149). Tu sú zároveň po prvý raz zaznamenané výraznejšie sociálne problémy späté s požívaním alkoholu. V spoločnosti sa objavuje alkoholizmus ako choroba, a súčasne aj prvé pokusy o reguláciu konzumácie alkoholu. Alkoholizmus ako taký sa na našom kontinente podľa Marka Forsytha prejavil v dvoch najznámejších prípadoch. Jedným z nich je ginový ošial' v Anglicku (začiatok 18. storočia), tým druhým je vodka a alkoholizmus v Rusku. Neodmysliteľná spätosť Ruska s vodkou je obsiahnutá v sedemnástej kapitole a Forsyth s typickým nadhľadom a iróniou rozoberá, ako sa stala symbolom ruskej identity, súčasťou každodenného života, kultúry, rituálov aj štátnej politiky. Popisuje historické okolnosti, ktoré viedli k masovému rozšíreniu vodky a v neposlednom rade sa venuje sociálnym dôsledkom nadmernej konzumácie. Nezabúda na humorné postrehy a anekdoty, ktoré približujú atmosféru ruského pohľadu na alkohol – od cárskeho dekrétu až po jednoduché ľudové zvyky. Krátko načrtáva pokus o vytesnenie alkoholu z ruskej spoločnosti v podobe prohibície, ktorej však venuje samostatný priestor v poslednej kapitole (najmä na príklade americkej prohibície).

Každá kapitola v diele Marka Forsytha je plná historických faktov, vtip-

---

²⁷ V slovenčine je prípustný dvojtvar vikinský/vikingský. Použitý termín je prevzatý na základe terminológie zvolenej pri preklade Forsythovej publikácie I. Krekážovou.

ných prístavení a originálnych pohľadov na to, ako alkohol formoval jednotlivé epochy, spoločenské vrstvy i bežný život. Jeho štýl je pútavý, ironický a čitateľa pozýva zamyslieť sa nad tým, akú úlohu zohráva alkohol v súčasnosti a čo k tomu viedlo. Náučne ladený text je písaný s ľahkosťou a dobre sa číta. Navyše je popretkávaný úryvkami básní a iných umeleckých textov, ktoré poukazujú, že alkohol prenikol aj do umenia a našiel si svoje miesto medzi veľkými literárnymi témami (ako bolo spomenuté v úvodnej časti). Jedným z najväčších prínosov tejto knihy je autorova schopnosť prepojiť historické udalosti s dnešnou dobou. Forsyth ukazuje, že hoci sa časy menia, ľudská túžba po opojení zostáva konštantná. Jeho dielo je nielen informatívne, ale aj zábavné a vzhľadom na svoje chronologické usporiadanie je vhodným štartom do zvolenej témy. Avšak je nutné dodať, že obsahom nejde do hĺbky, čo je prirodzené vzhľadom na široký záber. Po všeobecnom oboznámení sa s tematikou alkoholu v dejinách naň môžeme nahliadnuť o niečo podrobnejšie, hlbšie a dôslednejšie v novej publikácii slovenského spisovateľa Vladimíra Marka.

MARKO, Vladimír: *Chvála alkoholu. Alkohol v histórii, kultúre a každodennom živote človeka*. Bratislava : Mamaš, 2025. 310 s. ISBN 978-80-8268-180-5.

Knihy Vladimíra Marka je relatívne čerstvou novinkou, ktorá si našla cestu na police kníhkupectiev. Možno povedať, že, podobne ako v prípade Marka Forsytha, aj tentokrát ide o autora-odborníka, avšak mimo akademického prostredia a humanitných vied. Vladimír Marko dlhoročne pôsobil vo farmakologickom výskume a neskôr vo farmaceutickom priemysle. Do problematiky alkoholu krátko vstúpil už v rokoch 2020 a 2021, keď mu vo vydavateľstve W Press vyšli publikácie *History k pollitru* a *History k poháru vína*. V oboch sa venoval konkrétnemu nápoju a jeho histórii v našej spoločnosti. Kľúčové poznatky následne doplnil, rozšíril a pretavil do podoby knihy s názvom, ktorý núti k zamysleniu. Prečo práve *Chvála alkoholu*? Treba ho snáď chváliť? Nepriináša alkohol skôr problémy, nie je to azda jedna z metiel ľudstva? Autor sa prikláňa k názoru, že o negatívnych účinkoch alkoholu sa v odbornom diskurze popísalo už veľa. Sú to témy, ktorým sa venujú lekári, psychológovia, odborníci na výživu či v kontexte širšieho spoločenského dosahu sociológovia i odborníci v oblasti výskumu patologických javov medzi mládežou. V tejto knihe sa autor pýta základnú otázku: Prečo vlastne pijeme nápoje obsahujúce alkohol? Odpoveď je vo svojej podstate jednoduchá. Alkohol sa vo svojich počiatkoch dostal medzi ľudí kvôli príjemným pocitom, ktoré u nich vyvolával. Ako vo svojom prelete dejinami ukázal Mark Forsyth, naozaj je tu tak dlho, ako ľudstvo samé, a ľudia ho pili jednoducho preto, že im chutil. Vladimír Marko sa teda rozhodol zamerať skôr na tie pozitívnejšie aspekty a funkcie alkoholu ešte skôr, než sa z neho stal globálny problém.

Jeho kniha nie je v porovnaní s predchádzajúcou publikáciou sústredená na chronologický výklad. Autor ju rozčlenil na úvodnú, môžeme povedať zoznamovaciu, kapitolu, a následne štyri veľké tematicky spracované časti. V úvodnej kapitole nazvanej Živá voda charakterizuje predmet svojho záujmu. Venuje sa etymológii slova alkohol, jeho chemickému zloženiu i základným dejinám. Predstavuje tri hlavné spôsoby vzniku alkoholu v minulosti – kvasenie, vymrazovanie a destiláciu, pričom až do objavu destilácie sa pohybujeme iba v rozmedzí tých najstarších nápojov s relatívne nízkou hladinou alkoholu, a to piva, vína a medoviny. Kniha je na mnohých miestach doplnená zaujímavosťami a málo známymi faktami, čo robí jej čítanie pútavejším. Napríklad vedeli ste, že Hadí jed – pivo s najvyšším podielom alkoholu, až 67,5 percenta – si môžete objednať v Škótsku? Ide o malý pivovar a predaj na osobu je obmedzený na jednu fľašu. Komerčne dostupný najsilnejší alkohol je už tradične absint.

V prvej časti knihy vstupujeme do problematiky dostupnosti alkoholu v prírode, kde sa získava prirodzeným procesom kvasenia ovocia a iných rastlín a jeho užívateľmi sú zástupcovia ríše zvierat. Medzi zvieracích alkoholikov či skôr priaznivcov alkoholu patria rôzne druhy netopierov, madagaskarské poloopice, včely medonosné, chochláč americký, ale aj slony. V nasledujúcej kapitole už vstupujeme medzi ľudí a tradične začíname polemikou starou ako svet – čo tu bolo skôr? Pivo alebo víno? Odpoveď nie je jednoznačná, ale autor oba nápoje podrobne predstavuje, argumentuje a zaoberá sa ich funkciou a využitím v starovekých civilizáciách Sumerov, Egyptanov, Feníčanov, Keltov a, samozrejme, nemožno opomenúť anticých Grékov a Rimanov. Stručne predstavuje typické alkoholické nápoje Aztékov (pulke z agáve) a Inkov (čiča), ktoré sú dodnes súčasťou stredoamerického kultúry a návštevník ich môže ochutnať v miestnom bare. Predtým ako to skúsíte, spomeňte si, že tradičná výroba čiča spočíva v rozžutí a následnom vyplutí spracovávaného materiálu. Naopak, zaujímavosť z antického sveta dokazuje, že kým ich predchodcovia popíjali ako víno, tak aj pivo, Gréci druhý menovaný nápoj neuznávali. Pôvod vína odvodzovali od bohov, ale pivo spájali s barborskými kmeňmi za hranicami civilizovaného sveta. Dokonca preň nemali ani pomenovanie a iba prevzali egyptské slovo *zythos*. Možno práve tam je prapôvod dnešnej druhej najpredávanejšej značky gréckeho piva (Mythos a Zythos).

Kto sa rozhodol siahnúť v téme alkoholu po knihe Marka Forsytha už vie, že mal nezastupiteľné miesto v kresťanskom náboženstve. Vladimír Marko ide viac do hĺbky a analyzuje funkciu alkoholických nápojov, najmä vína, nielen v Biblii všeobecne, ale konkrétne v Starom i Novom zákone. Kým v Starom zákone sa spomínalo menej a skôr v súvislosti s jeho terapeutickými či symbolickými vlastnosťami, v Novom zákone sa stalo základom princípu transsubstanciácie. Autor konštatuje, že ak by

sme čítali pozorne, našli by sme v Biblii až 140 rôznych výrazov pre víno. Na druhej strane funkcia piva sa v kresťanstve spájala predovšetkým s kláštormi, ktoré mali dominantné právo na jeho varenie a predaj. Autor sa v tejto časti venuje stredovekým receptúram, zloženiu piva a odhaľuje, ako ho ovplyvnilo reformačné hnutie v 16. storočí. Bolo tu však aj iné monoteistické náboženstvo, ktorého vzťah k alkoholu popisuje Vladimír Marko. Islam má svoje jedinečné prvenstvo v úplnej a podľa autora doteraz úspešnej prohibícii alkoholu (s. 100 – 106). To však neznamená, že by prax nebola o niečo flexibilnejšia. V minulosti sa dodržiavanie zákazu alkoholu menilo v závislosti od vzťahu panujúceho kalifa k nemu. No a výrobcami alkoholu v islamskom svete nebol nik iný ako židia a kresťania.

Druhá časť knihy sa zameriava na silnejšie nápoje, ktoré vznikli procesom destilácie – gin, rum, vodka a whisk(e)y. A tu začínajú aj prvé veľké problémy v ich konzumácii. Kým boli ľuďstvu známe iba víno a pivo, alkoholizmus nepredstavoval výraznejší problém. Podiel alkoholu v nich bol nižší a na opitie bolo potrebné také množstvo, ktoré si väčšina bežného obyvateľstva nemohla finančne dovoliť. Situácia sa mení s príchodom tvrdých a cenovo dostupných destilátov, ktoré sa rozšírili medzi menej solventnými vrstvami. Základné problémy štyroch spomenutých destilátov sumarizuje autor do niekoľkých bodov: 1. neskúsenosť konzumentov s pitím silnejšieho alkoholu; 2. neskúsenosť oficiálnych orgánov s ich reguláciou; 3. nové funkcie tvrdého alkoholu v podobe platidla, zbrane a nástroja zneužívaného na ovládnutie iných kultúr; 4. zdroj štátnych príjmov na daniach.

Realizácia týchto aspektov v praxi sa, myslím, krásne odzrkadľuje už v samotných názvoch kapitol v tejto časti publikácie. Chceme príklad dôsledkov, ktoré malo užívanie tvrdého alkoholu na neskúsených konzumentov? Otvorme kapitoly *Ginový ošial* (s. 136) či *Päťstoročná závislosť* (s. 152). Autor v nich farbisto a na základe overených argumentov vysvetľuje vplyv ginu na Angličanov a vodky na Rusov. V prípade ginu vidí dôvody v rozšírení novej a silnej liehoviny medzi chudobnými vrstvami, pre ktoré bola navyše cenovo dostupná a zasiahla všetkých bez rozdielu pohlavia.²⁸ Vizualne to zachytávajú dva obrazy Wiliama Hogartha z roku 1751 – *Beer Street* a *Gin Lane*. Výjav *Gin Lane* je v porovnaní so svojim súputníkom výrazne negatívnejší, čo malo odzrkadliť aj vzťah dobovej

---

²⁸ Je však vedecky dokázané, že konzumácia alkoholu nie je pohlavne neutrálna. Mužský organizmus ho odbúrava rýchlejšie, keďže obsahuje viac vody, ktorá alkohol riedi. Naopak, ženské telá obsahujú viac tuku, ktorý alkohol viaže, a teda sa odbúrava omnoho dlhšie. Alkohol je navyše potvrdený karcinogén a štatisticky spôsobuje až 33 percent prípadov rakoviny prsníka. Viac k téme: ŠPERKOVÁ, Kristína: Ženám alkohol škodí viac, biologicky aj spoločensky. In: *Príbehy 20. storočia. Alkohol ako fenomén*. 2025, č. 2, s. 24-28.

spoločnosti k pivu a ginu.

Na druhej strane aj problémy Rusov s nadmernou konzumáciou vodky, ktorá sa stala kultúrnym synonymom či stereotypom krajiny, možno sumarizovať v niekoľkých oblastiach: hydrometeorologická (dlhé večery a skoré stmievanie), geografická (rozl'ahlosť krajiny v spojení s riedkym osídlením a osamelosťou) a sociálna (chudoba a kultúrna zaostalosť). Obvyklá snaha ruského národa o interpretáciu všetkých svojich neduhov pod všeobijajúcou frárou „veľká ruská duša“²⁹ tentokrát neobstojí. Ďalšie príklady zneužívania destilátov s cieľom ovládnuť iné národy a kultúry, najmä tie bez predchádzajúcich skúseností s tvrdým alkoholom, nájdeme v kapitolách *Opitý ako Indián (whiskey)* a *Príspevok Nového sveta (rum)*. V oboch prípadoch bol alkohol príčinou, resp. stál v pozadí, politických sporov vyústiacych do revolučných povstaní ľudu. Na druhej strane, viete aký je rozdiel medzi whisky a whiskey? Neprezradím, ale napoviem, že odpoveď sa ukrýva na 120. strane. Pristaviac sa na záver pri bode o neskúsenosti oficiálnych úradov s reguláciou destilátov možno odkázať na kapitolu *Neúspešný sociálny experiment* (s. 179). Jej názov napovedá, ako dopadli pokusy zaviesť prohibíciu v Amerike a v Rusku.

Druhá polovica knihy (tretia a štvrtá časť) sa už nevenujú konkrétnym typom alkoholu. Tretia časť vypovedá o rolách, ktoré alkohol zohrával (a zohráva) v našom živote a ktoré sme mu sami v priebehu dejín určili – spoločenské, kultúrne, rituálne aj symbolické. Je to pohľad na alkohol ako súčasť našich osláv a tradícií, ako spoločníka pri menších či väčších životných udalostiach. Vladimír Marko sa venuje jeho funkcii v gastronómii, medicíne i liečiteľstve v minulosti. Dnes sa hovorí *daj si jeden zdravotný*, ale kedysi bol alkohol nielen dezinfekciou, ale bežným liekom, resp. súčasťou liečiv predpisovaných na takmer všetky choroby či už išlo o víno, alebo pivo. Víno spomína dokonca aj Kámasútra. Pôvodné dielo, ktoré je súborom prozaických i poetických textov o dobrom živote, o hľadaní lásky a partnera a iných radách týkajúcich sa manželského a partnerského života uvádza, že manželky smú víno len oňať, kým milenky ho môžu aj piť (s. 211).

Posledná časť sa sústreďuje na genderové rozdiely vo výrobe a pri konzumácii alkoholu v dejinách, ale aj v našom súčasnom sociokultúrnom priestore. Pozorný čitateľ si všimne, že mnohé informácie z predchádzajúcich kapitol sa v tejto časti opakujú a sumarizujú. Zároveň ide

---

²⁹ Ide o tradičný, idealizovaný výklad, ktorý hovorí o ruskej duši ako širokej, neobjavenej a nepochopiteľnej. Hoci sa prezentuje pozitívne, je to súčasť starostlivo budovaného obrazu Ruska kráčať po inej, osobitej ceste. Táto súčasť ruského mesianizmu s koreňmi v 15. – 16. storočí sa zvyčajne používa na ospravedlnenie všetkých ruských negatív, zlyhaní a nedostatkov.

o akési celkové zhodnotenie problematiky na základe predložených poznatkov podrobne rozpracovaných na patričných miestach knihy. Publikácia Vladimíra Marka prehľbuje základné poznatky o téme alkoholu získané od Marka Forsytha, a to v rôznych aspektoch od dejín, cez kultúru, gastronómiu, politiku, medicínu, náboženstvo a mnohé iné. Kniha je obsahovo a informačne nasýtená, ale zaujímavá, i keď jej možno vytknúť opakujúce sa zakopnutia z hľadiska jazykovej redakcie. Čitateľovi ponúka bohaté spektrum poznatkov, ktoré napriek optimisticky znejúcemu názvu knihy predostierajú tak pozitíva, ako aj negatíva a riziká alkoholu.

BYSTRICKÝ, Peter et al.: *Alkohol ako kultúrno-historický fenomén*. Bratislava : Veda, 2024. 264 s. ISBN 978-80-224-2093-8.

Vybraná téma prenikla aj do vedeckého prostredia a v roku 2024 uzrela svetlo sveta kolektívna monografia pod editorskou záštitou Petra Bystrického a Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Ako bolo naznačené v úvode, kniha je spolu s monotematicky orientovaným číslom *Historického časopisu* výstupom z rovnomennej vedeckej konferencie organizovanej v roku 2024. Vzhľadom na (prazvláštnu) financovanie slovenskej vedy sa iba málo vedeckých výstupov reálne dostane k širšej verejnosti a zvyčajne ten malý náklad končí ako povinný výtláčok v knižniciach či medzi kolegami a priateľmi akademikmi. Odpoveď na otázku, či je to len veda pre vedu, ponechám na uvážení čitateľa. Platí však, že okruh čitateľov, ku ktorému sa tento typ literatúry dostane, hoci často ide o kvalitné výstupy, zaujímavé poznatky a nezriedka aj dlhoročnú mravčiu prácu, je tak nízky, až možno uvažovať o samotnom zmysle a rentabilite publikovania vedeckých diel. O to viac poteší, keď sa dielo tohto formátu dostane za hranice akademickej obce.

Krátka zmienka v úvode príspevku dokazuje, že problematika alkoholu rezonovala vo vedeckom diskurze už pred desiatkami rokov a je dobré, že sa výskumy ďalej aktualizujú. Ako už bolo dokázané vyššie, alkohol tu s nami bol, je a ešte dlho bude a v dejinách má svoje nezastupiteľné miesto. Široké spektrum výskumných možností sa dá uchopiť historicky, kultúrne, antropologicky, literárne, lingvisticky, ideologicky, politicky, vážne i úsmevne a nepochybne aj so značnou dávkou satiry. Napriek uvedenému potenciálu výskumnej témy si však nemyslím, že by ho daná publikácia primerane naplnila. Na úvod je tu samotný názov knihy – *Alkohol ako kultúrno-historický fenomén*. Treba uznať, že znie zaujímavavo, lákavo a spolu s dobre zvolenou ilustráciou na obálke nabáda ku kúpe a prečítaniu. Akonáhle sa však človek začíta, prípadne dočíta až dokonca, vyvstane otázka: A nie je ten fenomén nejaký osekaný? Čitateľ, ktorý sa prepracoval až k týmto riadkom nepochybne súhlasí, že alkohol je obrovská a ťažko vyčerpatel'ná téma. Napriek tomu sa tu stretávame s veľmi úzkym a veľmi selektívnym výberom dvanástich štúdií, ktoré:

a) časovo nepresahujú rámec stredoveku, maximálne raného novoveku; b) geograficky iba veľmi ojedinele prekračujú hranice uhorského a českého kráľovstva, a napokon c) spracúvajú iba niekoľko opakujúcich sa tém súvisiacich s problematikou alkoholu v dejinách. Samotný názov je preto v lepšom prípade nepresný, v tom horšom zavádzajúci. Azda by postačila mierna korekcia, čím by sa publikácia ukotvila minimálne v konkrétnom historickom období. Ani Mark Forsyth si nedovolil nazvať svoju knihu *Dejiny opitosti*, a to bol jeho historický záber podstatne väčší.³⁰

Prečo je to tak? Na jednej strane z kapitoly O autoroch (s. 229) vyplýva, že ide takmer výlučne o kolektív vedeckých pracovníkov dvoch oddelení Historického ústavu SAV (spolu je ich sedem). Na druhej strane, pri pohľade na záverečnú poznámku každej štúdie/kapitoly, je zrejmé, že príspevky sú čiastkovými grantovými výstupmi.³¹ V praxi teda niekoľko odborníkov vytvorilo knihu, aby naplnilo publikačné záväzky stanovené pri predkladaní grantu. Je to absolútne logický a pochopiteľný zámer v kontexte vydania publikácie ako výstupu z vedeckej konferencie. Avšak u knihy, ktorá smeruje k širšej verejnosti, to vnímam ako istý nedostatok. Samotný formát knihy mohol byť takisto zvolený lepšie, veď medzi autormi sú vedci, ktorí vytvorili tak skvelé, čítavé a podnetné diela ako sú *Archivárky na cestách* (2025), *Život na šľachtickom dvore* (2016), *Pes v mytológii, náboženstve a folklóre staroveku a stredoveku* (2015), *Kôň a človek v stredoveku* (2007) a mnohé ďalšie.

Tentokrát je tu však len súbor textov na niekoľko vybraných tém: definícia, funkcia a etymológia alkoholu, oslavy a etiketa pitia alkoholu, správanie a tresty pri nadmernom požití alkoholu, miesta popíjania alkoholu. A tie sa točia dookola, z čoho vyplýva únavná repetitívnosť, ktorá odrádza od obrátenia ďalšej stránky. Autori opakovane odkazovali na rovnaké zdroje či dokonca citovali rovnaké pasáže. Koľkokrát sme ochotní prečítať tie isté fakty? Každý chce, prirodzene, viac či menej podrobne predstaviť základné informácie o alkohole ako takom, ale to je

---

³⁰ Alkohol a časom i alkoholizmus sa stali súčasťou svetových i národných dejín aj v 19. a 20. storočí. Napríklad k obdobiu 20. storočia k tejto téme (očividne populárnej) prispel niekoľkými textami aj časopis *Príbehy 20. storočia* vydávaný občianskym združením Post Belium. Číslo 02/2025 nesie názov *Alkohol ako fenomén* a obsahuje niekoľko štúdií, rozhovor, eseje, príbehy pamätníkov aj metodicko-pedagogické podklady určené pre nižšie stredné vzdelávanie so zameraním na zvolenú tému.

³¹ Ide napríklad o tieto projekty: Štúdie k životospráve stredovekého človeka. Alkoholické nápoje ako kultúrno-historický fenomén; Právna norma verzus súdna prax. Historicko-právne, diskurzívne a sociálne aspekty súdnictva, zločinu a trestu v období stredoveku a raného novoveku; Ungaria reflorens: medievalizmus a modernizmus raného novoveku na Slovensku; Ars moriendi. Fenomén smrti v stredovekom Uhorsku; Cesty a cestovanie v stredovekom Uhorsku či Lesk a pád šľachty a iné.

záležitosť, ktorú bolo potrebné korigovať pri príprave publikácie. Napríklad všeobecne ladenou úvodnou kapitolou, ktorá by vyriešila otázky základnej terminológie, definície, charakteristiky a pramennej databanky. Následne by sa autori venovali konkrétnym analýzám, interpretáciám a úvahám vyplývajúcim zo štúdia čiastkových tém.

Napriek uvedeným výhradám to neznamená, že kniha nemá čitateľskej verejnosti čo ponúknuť alebo čím prispieť do výskumu alkoholového diskurzu v rámci slovenského knižného trhu. Po obsahovej stránke reflektujem i pozitíva a myslím, že kniha môže byť zaujímavá pre čitateľa, ktorý do témy vstupuje po prvýkrát. Pre človeka, ktorý k nej nemá nič načítané a naštudované a je, takpovediac, *tabula rasa*. Čitateľ, samozrejme, nie je povinný čítať od prvej po poslednú stranu, ale má možnosť výberu podľa vlastného záujmu. Kolektívne monografie a zborníky je možné prirovnáť k švédskym stolom. A čo je v ponuke? K dispozícii je viacero vyššie uvedených tém spracovaných na základe analýzy rôznych historických prameňov. Ide o pramene literárnej i právnej povahy domácej (rozumej uhorskej) i zahraničnej proveniencie. Autori sa argumentačne opierali o pramene súkromné (korešpondenciu, memoáre) aj verejné (zbierky zákonov, kráľovské dekréty, cirkevné ustanovenia) i rôzne literárne diela publikované v stredoveku a novoveku (panovnícke zrkadlá, herbáre, receptáre a pod.). Ich kompletný zoznam spolu so zoznamom použitej literatúry je súčasťou publikácie na posledných stránkach.

Jednotliví autori (aj vzhľadom na spracovanie veľmi podobných, resp. rovnakých tém) prichádzajú k niekoľkým zhodným záverom týkajúcim sa alkoholu, jeho funkcie, konzumácie, nadužívania a s ním spojenými postihmi. Zhodujú sa, že využitie alkoholu bolo mimoriadne rozšírené, a to nielen v rámci gastronómie, ale aj v medicíne, ako súčasť kozmetiky, dezinfekcie, prípadne ako konzervačný prípravok. Samostatnú kapitolu tvorí víno a jeho funkcia v kresťanských náboženských tradíciách. Spoločným záverom je tiež konštatovanie, že zvýšená konzumácia alkoholu v minulosti vyplývala predovšetkým z hygienicky a zdravotne závadnej vody, ktorá bola často znečistená a jej konzumácia sa neodporúčala. Medzi všetkými spoločenskými vrstvami (ak si to mohli dovoliť) sa uprednostňovalo víno alebo pivo. Riedené víno sa podávalo aj deťom, a to dokonca od mimoriadne útleho veku.

Na druhej strane, ako spoločne identifikovaný problém sa nevnímal alkohol ako taký, ale jeho neregulovaná nadmerná konzumácia. Okrem známeho *in vino veritas* totiž existuje jeho variácia *in vino feritas*, teda vo víne je divokosť. Viacero príspevkov sa venuje priestupkom pod vplyvom alkoholu, ako aj trestom za opitnosť. Opitnosť sa prísne trestala u klerikov aj u bežného obyvateľstva. Trestom sa nevyhla ani šľachta. Najčastejšími priestupkami, ku ktorým dochádzalo v dôsledku nezriadeného

pitia boli, podobne ako je tomu dnes, výtržníctvo, bitky, slovné i fyzické útoky (ktoré mohli prerásť do neúmyselného zabitia i vraždy), urážky, rušenie verejného poriadku a nie ojedinele aj násilie páchané na ženách a dievčatách. Alkohol sa okrem toho zvykol využívať ako klasická výhovorka na ospravedlnenie menovaných prehreškov, o čom vypovedajú súdne záznamy. Obvinenému to mohlo pomôcť (ako poľahčujúca okolnosť), ale i pritážiť. Ostro sa nazeralo aj na podporu pitia u iných, keďže rôzne pitné súťaže neboli žiadnou výnimkou. Kto nútil iného k pitiu bol rovnako vinný ako ten, kto sa opil. Z náboženského hľadiska vieme, že opitosť je zaradená medzi sedem hlavných hriechov (ako súčasť obžerstva) a pre negramotný ľud bola vyobrazená na rôznych maľbách alebo freskách v chrámoch (napr. v Bazilike sv. Jakuba v Levoči).

Predmetom záujmu autorov – buď ako hlavná téma, alebo ako súvisiaca problematika – boli aj miesta pitia. Viacero kapitol sa zameriava na to, kde ľudia pili a čo, ako tieto miesta fungovali, ako prebiehala samotná distribúcia a predaj alkoholu a za akých podmienok. Neobchádzajú ani etiketu popíjania, prípadne jej porušovanie. A keďže alkohol bol súčasťou každodenného života a životosprávy všetkých spoločenských vrstiev, aj skúmané miesta sú veľmi pestré – krčmy a hostince, kláštory, meštianske domy, špitály, väznice, lacné „nálevny“ aj kráľovské dvory. Práve o uhorských kráľovských dvoroch sa zahraniční vyslanci nevyjadrovali veľmi pozitívne – silné vína, ťažké korenené jedlá a hlučné stolovanie im neboli po chuti a zvykli ho vnímať ako nekultúrne či nekultivované. Pramene však dokazujú, že uhorskí (ale aj iní) panovníci pri príležitosti rôznych osláv (svadby, krstiny, pohreby, korunovácie, politické rokovania) rozhodne nešetrili výdavkami ani vínom, ktoré tieklo potokom – niekedy doslovne.

Čitateľ zaujímajúci sa o problematiku alkoholu v dejinách si teda má z čoho vyberať. Vyššie uvedenej repetitívnosti sa možno vyhnúť (hoci nie úplne) selekciou jednotlivých textov. Ten, koho zaujíma skôr analýza konkrétnych prameňov ako komplexný náhľad na tému či historický prierez dejinami alkoholu, neolútuje, ak siahne po tejto kolektívnej publikácii.

Záver

Výskum problematiky alkoholu ako sociokultúrneho javu sa ukazuje ako téma podnecujúca dlhodobý záujem v humanitných vedách a publikačne sa ukotvuje na slovenskom domácom i prekladovom knižnom trhu. Malé dejiny každodennosti, kam by sme mohli zaradiť aj túto oblasť, získavajú na popularite. Tri vybrané publikácie, ktorých zhodnotenie sa stalo predmetom príspevku, sú príkladom tak prekladovej a popularizačnej, ako aj vedeckej literatúry, pričom všetky tri sú voľne dostupné v komerčných kníhkupectvách. Ich spracovanie sa v mnohom líši

– od pokusu o komplexný náhľad na tému alkoholu v priereze dejín, vnímanie alkoholu v rôznych spoločenských funkciách a rovinách až k úzkej, selektívnej, odbornej analýze vybraných javov a udalostí prostredníctvom historických prameňov.

Napriek výhradám uvedeným v niektorých pasážach oceňujem, že téma sa spracúva a výskumy sa aktualizujú nadväzujúc na vedecké podujatia zo staršieho obdobia (80. – 90. rokov). Interpretácie humanitných vied sa zároveň diferencujú od tých prírodovedných alebo medicínskych, pretože poukazujú na vplyv, funkciu, využitie i dôsledky alkoholu (pozitívne i negatívne) v minulosti aj s presahom do dnešných dní. Alkohol sa v minulosti členil na dve základné skupiny – prvý, takpovediac tradičný alkohol, kam možno zaradiť pivo, víno, prípadne medovinu. Využíval sa nielen ako nápoj pre potešenie, ale aj ako liečivo, dezinfekcia, kozmetika, rituálna či náboženská obetina alebo dokonca platidlo. Jeho výroba a konzumácia mala svoje pravidlá a často bola spoločensky alebo rodovo diferencovaná. Neskôr, približne od 15. storočia, sa intenzívnejšie objavuje destilovaný alkohol a v spoločnosti sa výraznejšie prejavujú problémy späté s jeho nadužívaním či už plošne, alebo u vybraných (často chudobnejších) vrstiev obyvateľstva. Napriek tomu, že sa vo vybraných knihách ako dva najvýznamnejšie fenomény (až stereotypy) objavili anglický ginový ošial' a alkoholizmus v Rusku, neznamená to, že ide o jediný príklad. Napokon vždy platí: *Est modus in rebus, sunt certi denique fines*.³²

---

³² Preklad: Vo všetkom existuje správny spôsob a napokon existujú aj určité hranice.